

ДЫЯЛЕКТНАЕ СЛОВА ЯК СРОДАК ВЫРАЗНАСЦІУ РАМАНЕ

I. МЕЛЕЖА “ЛЮДЗІ НА БАЛОЦЕ”

Жук Аліна Аляксандраўна, Беларусь

*Беларускі дзяржаўны аграрны тэхнічны ўніверсітэт,
Беларусь, Мінск*

Навуковы кіраўнік – выкладчык Платоненка А.В.

У артыкуле аналізуецца выкарыстанне дыялектнай лексікі ў рамане І. Мележа “Людзі на балоце”. Вызначаецца роля дыялектызмаў з пункту погляду мастацка-выяўленчых сродкаў.

Ключавыя словы: дыялектная лексіка, Іван Мележ, сродак выразнасці.

DIALECTAL WORDS AS A MEANS OF EXPRESSION IN

I. MELEZH'S NOVEL «PEOPLE IN THE SWAMP»

Zhuk A.A., Belarus

*Belarusian State Agrarian Technical University,
Belarus, Minsk*

Scientific supervisor – senior lecture rPlatonenka A.V.

The article analyzes the use of dialect vocabulary in I. Melezh's novel «People in the Swamp». The role of dialectisms from the point of view of artistic and visual means is important.

Keywords: dialect vocabulary, Ivan Melezh, means of expression.

“Я нарадзіўся і вырас на Палессі. Гэты сапраўды цудоўны край і яшчэ болей цудоўныя яго людзі - палешукі – увайшлі ў маю свядомасць з таго часу, як я стаў помніць сябе... Я суткамі мёрз у акопах, а перад маімі вачамі стаяла маё гарачае Палессе. Я месяцамі валяўся ў шпіталях – у мяне ў галавах стаялі палешукі. Я пісаў раман пра вайну – яны стаялі за маімі плячамі, хвалюючы маё ўяўленне. І вось настаў дзень, калі я выразна адчуў: усё, больш не магу, трэба пісаць...”

На такой патрыятычнай хвалі ўзнік раман “Людзі на балоце”. Каб паспраўднаму зразумець і адчуць свет пісьменніка, трэба ведаць свой край, тыя мясціны, дзе ён нарадзіўся і рос. А нарадзіўся Іван Паўлавіч Мележ у вёсцы Глінішча Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці. Чаму я так дакладна вызначаю месца нараджэння пісьменніка? Падзеі ў рамане адбываюцца таксама на Палессі. Вёска Куранёўка (суседняя вёска, адкуль родам маці) з’яўляецца

прататыпам вёскі Курані ў рамане. Ды і некаторыя героі маюць прататыпаў у жыцці (напрыклад, прататыпам Апейкі аўтар называе свайго аднавяскоўца Нічыпара Ануфрыевіча Бельскага).

У аснове рамана матэрыял, асабіста перажыты пісьменнікам. Гэта самы дарагі, вельмі яркі ўспамін пра той “мілы сэрцу куток” бацькоўскай зямлі, які з цягам часу становіцца асабліва дарагім, ніколі і нідзе не забываецца.

Палессе, як вядома, рэгіён Беларусі, які мае свае адметныя дыялектныя словы. Бывае, трапляеш у новыя мясціны, сустракаешся з адным чалавекам, другім, трэцім. Гаворыш, слухаеш іх гаворку. Яна здаецца нязвыклай, нібы непрывабнай. Праходзіць час – звыкаешся. Пачынаеш адчуваць, усведамляць, што ў сваёй мелодыцы і рытміцы, лексіцы і эмацыйнай напоўненасці мова гэта народжана гэтым краем, гэтым навакольным светам.

Нешта падобнае здарылася і з раманам Мележа. Спачатку дыялектныя асаблівасці неяк быццам рэжуць вуха, потым акунаешся ў атмасферу жыцця куранёўцаў, у гэтае няспыннае віраванне чалавечых страсцей і пераконваешся, наколькі ўсё тут арганічна, жыццёва, адно звязана з другім. Такое можа ісці толькі ад аўтарскай перажытасці. Мележ настолькі паглыбляецца ў рэчаіснасць, што яго прысутнасць амаль не заўважаецца.

Пісьменнік неяк у гутарцы зазначыў, што пачаў пісаць “Палескую хроніку” толькі літаратурнай мовай, без дыялектнай плыні. Спачатку пісалася, потым адчуў, што ўсё не тое: не тыя людзі, не тая атмасфера, не тое жыццё. Аўтара можна зразумець: пісаў ён пра самае асабістае, увабранае, як кажуць, з малаком маці, пра тое, чым жыў, што ўвайшло ў кроў і розум. Напэўна, адсюль і арганічнасць, глыбокая натуральнасць мясцовай моўнай плыні.

Дыялектная стыхія напаўняе не толькі мову герояў, але і аўтарскую мову, не толькі мову дыялогаў, маналогаў, але і апісанняў, апавядальную мову.

Жывая мова герояў (іх рэплікі, дыялогі, маналогі) адыгрывае важную ролю ў стварэнні мастацкага вобраза, выконвае самыя разнастайныя стылістычныя функцыі. Яна павінна даваць выразнае ўяўленне аб характарах людзей, маральных якасцях, узроўнях развіцця. Моўная характарыстыка персанажа ствараецца праз выкарыстанне характэрнай лексікі, іншы раз вылучаецца ў мове асабліва характэрнае для героя слоўца ці падкрэсліваецца прыхільнасць да прыказак.

Вельмі важна перадаць унутраны стан таго, хто гаворыць, надаць размове характар псіхалагічнай напоўненасці. Да гэтага перш за ўсё скіроўвае пісьменнік свае намаганні. Каб паказаць свае, аўтарскія адносіны да зместу размовы, выявіць адносіны паміж персанажамі, і служаць тыя сродкі мовы, што надаюць ёй экспрэсіўны характар. Найбольш жа выразнай, як правіла, бывае прастамоўная лексіка, і калі пісьменнік карыстаецца ёю ўмела, яна выконвае вялікую службу, насычаючы твор эмацыянальна.

Імкненне пісьменніка да таго, каб кожны персанаж яго твора гаварыў па-свойму, і ёсць тое найвышэйшае майстэрства паказу людзей словамі, калі іх размова становіцца жывой, чутнай.

Мележ надзяляе мову персанажаў адметнымі рысамі, не абмяжоўваецца толькі перадачай у дыялогах і маналогах герояў агульных лексіка-граматычных

асаблівасцей палескай гаворкі. Ён імкнецца пры дапамозе адпаведных сродкаў даць індывідуальную сацыяльна-псіхалагічную характарыстыку персанажа.

Так, Ігнат меў звычку ўстаўляць у мову слова “нібыто”, за што атрымаў мянушку Нібыто-Ігнат. Чарнушка любіў прымаўку “грэц яго”. Па гэтых асаблівых “моўных прыкметах” чытач пазнае іх рэплікі ў агульным хоры галасоў без дапамогі аўтара.

Але ёсць у мове герояў агульныя моўныя асаблівасці, якія аб’ядноўваюць іх, - гэта дыялектная лексіка. Дыялектныя словы, ужытыя ў літаратурнай мове, прынята называць *дыялектызмамі*. Пранікненню дыялектызмаў у літаратурную мову садзейнічаюць пісьменнікі, якія бяруць з народнай мовы ўсё лепшае і, творча апрацоўваючы, уводзяць у літаратурнае ўжыванне.

Выкарыстоўваюць дыялектызмы ў мастацкай літаратуры для стварэння мясцовага каларыту, для індывідуалізацыі мовы дзеючых асоб, для таго, каб паказаць прыналежнасць героя да пэўнай мясцовасці. У публіцыстыцы ўжыванне дыялектызмаў абмежавана, зусім не дапушчальныя яны ў афіцыйна-дзелавой і навуковай мове.

У першыя дзесяцігоддзі ХХ ст. у пачатку адраджэння нацыянальных моў былой Расійскай імперыі выкарыстанне дыялектызмаў у мастацкай літаратуры было асабліва шырокім. Адны з іх замацоўваліся ў мове і атрымлівалі права на літаратурнае ўжыванне, іншыя не прыжываліся і заставаліся ў творах асобных пісьменнікаў як паказчык індывідуальнага стылю.

Якуб Колас заклікаў пісьменнікаў уважліва ставіцца да выкарыстання слоў з жывой народнай мовы: “Перад увядзеннем кожнага новага слова трэба добра абшарыць кішэні свае памяці, прагледзець слоўнікавыя і фальклорныя крыніцы, прыслухацца да жывой гаворкі – а можа і знойдзецца якраз тое, што неабходна, што ўжывалася і чамусьці забыта, ці ўжывалася і невядома нам”.

Беларускія пісьменнікі, разам з тым, настойліва перасцерагалі супраць засмечвання літаратурнай мовы вузкаабласнымі словамі.

Бадай, лепшым творам беларускай мастацкай літаратуры 60-х гг. з’яўляецца раман І. Мележа “Людзі на балоце”, дзе аўтар здолеў гарманічна падпарадкаваць сваёй творчай задуме літаратурнае і нелітаратурнае ў беларускай мове. Тут адметныя рысы палескіх гаворак пераплятаюцца з літаратурнымі нормамі, ствараючы і мясцовы каларыт, і моўныя характарыстыкі герояў.